

Suzana Tratnik

Ljubljana

PO DAMJANOVI POTI PREKO TABUJEV IN PREDSDOKOV

Tako kot po svoji poti hodi junak v romanu *Ime je Damjan* (2001), je tudi sam roman prehodil svojo pot, od majhne ali »manjšinske« LGBT-založbe Škuc-Lambda do ponatisa pri velikanu Mladinska knjiga in do vključitve v nacionalni projekt Rastem s knjigo pri Javni agenciji za knjigo v letu 2014.

Z romanom se je zgodilo nekaj stvari, ki niso bile niti predvidljive, kaj šele načrtovane. Kot že vemo, pa književno delo po izidu vedno hodi svojo pot.

Roman ni bil načrtno napisan za mladino ali za kakšno posebno ciljno občinstvo. Ta oznaka oziroma uvrstitev me je presenetila in sprva nisem vedela, kaj naj si mislim. Verjetno sem med pisanjem romana samoumevno domnevala, da je za odrasle, in si predstavljala odraslega bralca ali bralko, sploh glede na težke teme spolne identitete in zlorabe. Damjan nikakor ni lahkoten junak, pa tudi njegova življenjska kariera na koncu romana ni videti pretirano rožnata ali odrešilna, razen tega da staršem odkrito pove, da ve, da je bil v otroštvu spolno zlorabljen – storilec je bil oče, mati pa tiha »sodelavka« – in da se zaveda, da jih za to lahko prijavi. Verjetno je roman postal mladinski preprosto zato, ker je bil ob prihodu v knjižnice tako opredeljen: mladostniki, spolna zloraba, identiteta, težave s starši. Sama sem Damjana, Rokija in ostale videla kot odrasle junake, čeprav še mlade, a so svojo kariero šolanja že zaključili oziroma zamočili, malo delajo, malo pa sanjajo o bogastvu in brezdelju – tako kot premnogi odrasli ljudje. V tem se mi niso zdeli nič mlajši ali manj zreli od t. i. odraslih. Priznati moram, da me je oznaka mladinske literature takrat nekoliko zaskrbelo, ker sem pomislila, da če bo roman ozačen kot mladinski, odrasli bralci ne bodo več segali po njem, za mlade pa bi bil lahko pretezahteven.

Tema romana: Velikokrat je bil označen za lezbični, še bolj in zlasti v pejorativnem smislu pa kot »homoseksualni« roman, pri čemer mi ni ravno jasno, kaj točno je s tem opisom mišljeno. Ali se nanaša na vsebino romana, na specializirano založbo Škuc-Lambda ali na avtoričino spolno usmerjenost? Založba Škuc-Lambda je bila prva specializirana založba za izdajanje del z lezbično, gejevsko ali transpolno in tudi feministično tematiko tako za literarne kakor strokovne izdaje, za prevode in avtorske izdaje. Zbirka je nastala leta 1991 in odtlej je v njej izšlo več kot 120 del. Čeprav je dogajanje v romanu *Ime mi je Damjan* postavljeno v devetdeseta leta prejšnjega stoletja in tudi v takrat zelo priljubljeni disko K4 oziroma Roza disko za lezbijke in geje ter na lezbično in gejevsko sceno in čeprav je Damjanova punca Nela lezbijka, bi bilo težko govoriti o tem, da je to roman, ki bi ga uvrstili v lezbično ali v širše homoseksualno literaturo. Velikokrat so me tudi recenzenti in recenzentke spraševali, kdo je torej Damjan: lezbijka, ki si tega ne more priznati in zato igra moško vlogo, ali »biološko« dekle po imenu Vesna, ki se počuti kot fant, a se ne odloči za zadnji, menda nujni korak, torej za operativni poseg spremembe spola. Odgovora na to sama nisem imela in ga tudi nisem želela dati. Hotela sem, da Damjan govori o sebi iz sebe in da ga bralci in bralke poskušajo doumeti in sprejeti, kot ga sprejema samo okolje v romanu – torej ravno tako včasih z mešanimi občutki. Njegova spolna identiteta je nekako nedoločena, fluidna, morda mnogoplastna, sam nima posebnega imena zanjo in tega niti noče, prav tako kot

noče biti drugačen in noče pripadati nobeni marginalni skupini, čeprav se temu ne more do konca izogniti in si tudi noče priznati, da je vendarle še najbolj sprejet in razumljen na sceni lezbijk in gejev. Danes bi roman opisali bolj kot transspolen, ker je to nekoliko širši in primernejši izraz, ki vključuje spreminjanje spolov na razne načine, torej s preimenovanjem, z oblačenjem, držo, izrekanjem ..., nikakor pa ne samo in nujno z operativno spremembo. Ker pa so bile te teme takrat še bolj zakrite in razprave o njih redke, se je vse v zvezi s spolnimi identitetami in usmerjenostmi preprosto označevalo kot »homoseksualnost«. K takemu slovesu romana je seveda prispevalo tudi to, da sem kot avtorica razkrita lezbijka in aktivistka, kar naj bi povedalo »vse« o mojem delu – za nekatere pač.

Roman ima menda »uganko« o spolu glavnega junaka, ki se razkrije na sredini, ko Damjan zboli na jajčnikih in medicinski sestri v bolnišnici presenečeno ugotavljata, kako je lahko Damjan ženska, če pa je res videti »kot desc«. Verjamem, da ta zaplet v romanu deluje kot »razkritje«, a sama nisem imela tega namena, da bi namreč sprva prikriala spol, ki je bil Damjanu pripisan ob rojstvu – torej ženski spol. Pisala sem pač iz Damjana, ki verjame v to, kar govori, da je fant in pika, in zdelo se mi je, da bodo to vedeli tudi vsi bralci in bralke že od vsega začetka, da je namreč z Damjanom kot fantom le nekaj drugače in da ne more biti golo naključje, da se je vanj zaljubila ravno lezbijka Nela. A večini so te subtilne, a ključne nedoslednosti oziroma namigi nekako ušli in so zato »nasedli« Damjanu, da je res tudi »biološki« fant. (Tudi spolna zloraba ni bila očitna za vse bralce in bralke.) Čeprav roman ni bil napisan z namenom »prikriivanja« oz. nenadnega razkritja junakovega spola, je obveljal za roman s preobratom.

Obdobje: Značilna je tudi predpostavka, da naj bi se roman dogajal v osemdesetih, ker se razvoj alternativnih in novih družbenih gibanj, zlasti pa boj za človekove pravice lezbijk, gejev in žensk postavlja v obdobje novih družbenih gibanj. Kot že rečeno, je roman postavljen v čas sredi devetdesetih, ko je bil disko K4 na vrhuncu, scena pa se vrti okoli Društva Škuc. Ozračje v osemdesetih je bilo le precej drugačno, saj še ni bilo toliko raznovrstnih prostorov alternativnega dogajanja oziroma so bili kratkotrajne narave, sploh pa ni bilo še tako močne in razvejene lgbt-scene, kot jo poznamo danes.

Roman je bil po izidu priljubljen, vsaj po mojem občutku, na lezbični in gejevski sceni, ki je tudi pogrešala tovrstno literaturo, pa med urbanimi bralci in bralkami. Dobil je nekaj kritik, ki so bile zvečine pozitivne, mislim pa, da je v tej prvi fazi ostal obrobno, manjšinsko delo, saj so se ga kakršnakoli priznanja izognila. Prav tako roman sprva ni bil zadostna referenca, ko sem leta 2001 pri Ministrstvu za kulturo zaprosila za status samozaposlene s pravico do plačevanja prispevkov in mi je to potem uspelo šele po pritožbi.

Roman je preživel **tudi v drugih oblikah in modifikacijah:** leta 2002 kot gledališka igra *Ime mi je Damjan*, ki jo je pri Škuc gledališču režiral Alen Jelen, predstavila pa se je tudi v angleški različici v Kunsthaus v Gradcu.

To je moje najbolj **prevajano delo**, ki je izšlo v nemščini, češčini, slovaščini in dvakrat v srbsščini, potem ko je bilo izbrano za vključitev v projekt Sto slovanskih romanov, torej kot eden od desetih slovenskih romanov, ki naj bi se v naslednjih letih prevedli v deset slovanskih jezikov.

Že leta 2002 sem na pobudo Nerine Kocjančič, sodelavke takratnega Slovenskega filmskega sklada, napisala **filmski scenarij**. Sprejela ga je producerska hiša Vertigo, a takrat ni dobil dovolj ocen za podporo, sam producent mi je povedal,

da je tema transspolnosti in homoseksualnosti bila za člane komisije tabu in da je treba počakati, da čas dozori ali da se vsaj komisija zamenja. To se je verjetno leta 2011 tudi zgodilo, saj je komisija pri Slovenskem filmskem centru podprla razvoj scenarija. Trenutno je film še v fazi dokončanja scenarija, snemanje pa v kratkoročnem načrtu.

Zakaj je bilo potrebnih trinajst let, da se je roman prebil na vse knjižne police in se za osvojitvijo gledališkega odra prelevil še v filmski scenarij? Katera prevodna in izvirna dela ter kateri družbeni procesi so morda bistveno prispevali k širšemu sprejemanju romana?

Na nekaterih področjih se je zagotovo veliko spremenilo. Nastalo je več organizacij za pravice gejev in lezbijk, zdaj tudi transseksualnih in transspolnih oseb, česar v devetdesetih skoraj nismo poznali, vsaj ne v tolikšnem obsegu. Pri Založbi Škuc obstajata dve uspešni zbirki, Lambda in Vizibilija, ki sta skupaj izdali več kot 150 del, med njimi tako prevodno kakor izvirno leposlovje in strokovna dela z lgbt in feministično tematiko. Ta dela pa so seveda izhajala tudi pri drugih, večinskih založbah. Mnoga se ukvarjajo z mladimi, nastajajo tudi otroške slikanice (npr. Marlies Arold: *Sandra ljubi Meike* (Grlica, 2002, zbirka Na robu). Iz nagovora založnika citiram:

V drugi knjigi iz niza problemskih najstniških tematik, se soočamo z izredno občutljivo, pri nas še bolj ali manj tabu temo, o kateri se tudi v knjigah za mlade govori zelo malo ali skorajda nič. Gre za homoseksualnost oziroma istospolno usmerjenost.

V prevodu imamo tudi ameriško avtorico Nancy Garden: *Pismo za Annie*, (MK, 1996, Odisej). Pri Lambdi je leta 2007 izšel roman *Peter* avstralske avtorice Kate Walker. Leta 2005 Janja Vidmar izda roman *Fantje iz gline* (MK, zbirka Odisej). Iz recenzije v *Bukli* spet najdemo povedno napoved knjige, ki jo je spisala Ana Duša:

Janja Vidmar je tista slovenska mladinska pisateljica, ki dela probleme. Teme, ki jih izbira za svoje romane, izzivajo javne debate o tem, kaj je in kaj ni primerno branje za odrasčajočo mladino. V *Fantih iz gline* je zagrizla v eno najbolj kislih jabolk naše družbe, v meje dovoljene in še sprejemljive ljubezni.

Izšle so tudi slikanice Lawrence Schimmla, Braneta Mozetiča in Alenke Spacal, a to je že drugo področje, ki se ga sama v tem spisu ne lotevam.

Omeniti velja, da imamo v Sloveniji zares **veliko avtoric lezbične/feministične pisave**, ki se tudi same tako opredeljujejo, bile pa so opažane in nagrajevane: Nataša Velikonja, Urška Sterle, Nataša Sukič, Kristina Hočevnar, Vesna Lemaic, Alenka Spacal, Petra Hrovatin, Sara Lubej ...

Šele zdaj, ko homoseksualnost, lezbištvo, transseksualnost ali transspolnost niso več t. i. »mutasti greh«, lahko šele javno in z manj zadrege in družbenega neodobravanja govorimo tudi o tovrstni literaturi v povezavi z družbenimi okoliščinami, (samo)cenzuro, pripoznavanjem. Ne bi pa rada končala preveč optimistično in z lažno predpostavko, da tabujev oziroma preprosto in točneje rečeno zadržkov, odporov in predsodkov do homoseksualnosti ali transspolnosti ni več. Četudi so nekatera dela vključena v šolski kurikulum, kar je že pokazatelj njihove kanonizacije, še vedno ostajajo težave že s samimi izrazi, s konkretnim poimenovanjem in z uporabo besed gej, lezbijka, transseksualec ... Že zato, ker lahko delujejo kot rdeče krpe za draženje konservativne in manj konservativne večine, po drugi strani pa se zadrege ob poimenovanju nepomenljivega, nekoč zamolčanega in prikritega še vedno nismo otresli.